

**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут**

Данилюк Л. Р.

**Право навколишнього середовища
Європейського Союзу (англ. мовою):**

**методичні вказівки
для підготовки до семінарських (практичних) занять
та самостійної роботи
студентів денної форми навчання
спеціальності 081 Право**

м. Івано-Франківськ – 2023

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 2 від 21 вересня 2023 р.)*

Рецензенти:

Л. В. Зінич, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

З. В. Яремак, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Данилюк Л. Р. Право навколишнього середовища Європейського Союзу (англ. мовою): методичні вказівки для підготовки до семінарських (практичних) занять та самостійної роботи студентів денної форми навчання спеціальності 081 Право. Івано-Франківськ, 2023. 34 с.

Методичні вказівки для підготовки до семінарських (практичних) занять та самостійної роботи студентів денної форми навчання спеціальності 081 Право з навчальної дисципліни «Право навколишнього середовища Європейського Союзу» розроблені на основі навчального плану підготовки здобувачів освітнього ступеня магістр Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Метою даного видання є сприяння організації роботи студентів при вивченні відповідного курсу. В посібнику викладені: методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи; завдання до семінарських занять та самостійної роботи, які включають короткі методичні рекомендації, англійсько-український словник до теми, переліки питань, що виносяться на обговорення під час занять, контрольні питання, практичні завдання, питання для проведення поточного контролю самостійної роботи; теми та завдання для самостійного опрацювання. До кожної теми поданий перелік додаткових джерел для опрацювання (літератури, в якій досліджуються окреслені проблеми, нормативно-правових актів, що регулюють відповідні правовідносини та посилань на інформаційні ресурси, де висвітлюються дані питання).

Методична розробка призначена для студентів, аспірантів, викладачів.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи.....	6
Завдання до семінарських занять та самостійної роботи.....	8
Загальна частина	
Заняття 1.....	8
Тема 3. Джерела права навколишнього середовища ЄС	
Topic 3. Sources of EU Environmental Law	
Заняття 2.....	10
Тема 4. Принципи права навколишнього середовища ЄС	
Topic 4. Principles of EU Environmental Law	
Заняття 3.....	11
Тема 5. Роль інституційного механізму ЄС у розвитку та застосуванні права навколишнього середовища ЄС	
Topic 5. Role of EU Institutional Mechanism in Development and Application of EU Environmental Law	
Особлива частина	
Заняття 4.....	14
Тема 6. Охорона біологічного різноманіття в праві навколишнього середовища ЄС	
Topic 6. Protection of Biological Diversity in EU Environmental Law	
Заняття 5.....	16
Тема 7. Охорона лісів у праві навколишнього середовища ЄС	
Topic 7. Protection of Forests in EU Environmental Law	
Заняття 6.....	18
Тема 8. Охорона вод у праві навколишнього середовища ЄС	
Topic 8. Protection of Waters in EU Environmental Law	

	4
Заняття 7.....	20
Тема 9. Охорона атмосферного повітря в праві навколишнього середовища ЄС	
Topic 9. Protection of Atmospheric Air in EU Environmental Law	
Заняття 8.....	23
Тема 10. Поводження з відходами в праві навколишнього середовища ЄС	
Topic 10. Waste Management in EU Environmental Law	
Заняття 9.....	25
Тема 11. Попередження змін клімату в праві навколишнього середовища ЄС	
Topic 11. Prevention of Climate Change in EU Environmental Law	
Теми та завдання для самостійного опрацювання.....	28
Загальна частина	
Тема 1. Формування права навколишнього середовища ЄС і його місце в системі європейського права.....	28
Topic 1. Formation of EU Environmental Law and Its Place in the System of European Law.....	28
Тема 2. Предмет і структура права навколишнього середовища ЄС.....	30
Topic 2. Subject and Structure of EU Environmental Law.....	30
Особлива частина	
Тема 12. Правові аспекти співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля.....	31
Topic 12. Legal Aspects of Cooperation Between Ukraine and the EU in the Field of Environmental Protection.....	31

ВСТУП

Право ЄС виникло внаслідок активного розвитку інтеграційних процесів на європейському континенті, які привели до створення Європейського Союзу – потужного об'єднання держав-членів, що не має аналогів у світі. Право ЄС має особливі джерела, процес нормотворчості та правозастосування.

Правові засади охорони довкілля в ЄС динамічно розвиваються усі останні роки під впливом міжнародно-правових процесів, особливо глобального масштабу, а також із урахуванням екологічних викликів, які на сьогодні стоять перед державами. З іншого боку такий їх розвиток має безпосередній вплив на сучасне міжнародне право навколишнього середовища та національне екологічне право усіх європейських держав, включаючи Україну.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є норми права ЄС, які регулюють відносини, пов'язані з охороною навколишнього середовища загалом, а також із збереженням його окремих природних об'єктів і їх ресурсів.

Навчальна дисципліна «Право навколишнього середовища ЄС» передбачає вивчення передумов і порядку формування права навколишнього середовища ЄС і його місця в системі європейського права, предмету та структури, джерел, принципів права навколишнього середовища ЄС, ролі інституційного механізму ЄС у розвитку та застосуванні права навколишнього середовища ЄС, охорони біологічного різноманіття, лісів, вод, атмосферного повітря, поводження з відходами, попередження змін клімату в праві навколишнього середовища ЄС, правових аспектів співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування в студентів знань щодо особливостей права навколишнього середовища ЄС; вивчення ними норм права ЄС, які регулюють відносини, пов'язані з охороною навколишнього середовища загалом, а також із збереженням його окремих природних об'єктів і їх ресурсів; засвоєння значення вказаних норм і їх цінності в контексті сталого розвитку; акцентування на важливості правових інститутів охорони навколишнього середовища в ЄС; демонстрація зростаючої ролі еколого-правових проблем і безумовної необхідності правової охорони навколишнього середовища на сучасному етапі розвитку суспільства; ознайомлення з найбільш актуальними теоретичними та практичними питаннями, що виникають в процесі правової охорони навколишнього середовища в ЄС.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є набуття студентами знань та розуміння змісту законодавчих актів, які регулюють відносини, пов'язані з охороною навколишнього середовища в ЄС загалом, а також із збереженням його окремих природних об'єктів і їх ресурсів; формування в них вмінь та навичок щодо правильного застосування вказаних норм і розв'язання практичних проблем, які виникають в процесі їх реалізації; розвинути в них здатність працювати з відповідними нормативно-правовими документами ЄС (в тому числі з англійськими першоджерелами).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Вивчення навчальної дисципліни здійснюється в формі лекцій, семінарських занять та самостійної роботи студентів.

Даний посібник покликаний допомогти студентам у процесі вивчення навчальної дисципліни «Право навколишнього середовища Європейського Союзу», зокрема при підготовці студентів до семінарських занять та організації самостійної роботи.

Семінарські заняття повинні забезпечити глибоке засвоєння теоретичного матеріалу та належне оволодіння практичними навиками застосування відповідного законодавства. В зв'язку з цим кожне заняття передбачає *опрацювання англійсько-українського словника до теми, розгляд теоретичних питань, виконання контрольних питань та вирішення практичних завдань*. Короткі методичні рекомендації та розширений перелік джерел, розроблені до кожної теми, мають допомогти студентам у виборі методики їх дослідження.

Готуючись до семінарських занять, студентам перш за необхідно вивчити *теоретичні питання*, які винесені для обговорення, опрацювавши рекомендовану літературу. Також потрібно проаналізувати додаткові джерела, формуючи свою власну наукову позицію, особливо зі спірних, дискусійних питань.

Основою підготовки до семінарських занять виступає рекомендована література, яка є загальною для всіх тем, а саме:

1. Robert Schütze. European Union Law / R. Schütze. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 1064 p.
2. Gerard Conway. EU Law / G. Conway. London: Routledge, 2015. 756 p.
3. Donald A. Environmental Protection and Human Rights. / A. Donald, S. Dinah. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 1124 p.
4. Sadeller N. Environmental Principles: From Political Slogans to Legal Rules. / N. de Sadeller. Oxford: Oxford University Press, 2002. 482 p.
5. Sands P. Principles of International Environmental Law. / P. Sands, J. Peel. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 992 p.
6. Лозо В. І. Становлення і розвиток правових основ екологічної стратегії Європейського Союзу. Харків: Право, 2008. 251 с.

Виконання *контрольних питань* передбачає здійснення узагальнення чи навпаки конкретизацію окремих положень теми, порівняння нормативних приписів, тлумачення правових норм тощо.

Вирішення *практичних завдань* слід починати з уважного вивчення фабули справи та визначення фактичних обставин, що мають юридичне значення. Потім необхідно з'ясувати особливості відповідних відносин, їх характер, склад, що дасть змогу вірно підібрати необхідний інститут та норму права для їх врегулювання. Розв'язання завдання повинне бути максимально повним, обґрунтованим, із посиланням на конкретні статті чинного законодавства та визначенням ймовірних варіантів його вирішення, які можуть відрізнятися в залежності від зміни обставин.

Контрольні питання та практичні завдання потрібно виконувати в письмовій формі (в форматі word) із подальшим прикріпленням їх у class room до відповідного номера та теми заняття.

Невиконання письмово вказаних завдань означає незадовільну підготовку до заняття й тягне за собою незадовільну оцінку.

Також в межах семінарських занять передбачається проведення поточного контролю самостійної роботи.

Виконання питань для проведення поточного контролю самостійної роботи передбачає здійснення узагальнення чи навпаки конкретизацію окремих положень теми, порівняння нормативних приписів, тлумачення правових норм тощо.

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи потрібно виконувати в письмовій формі (в форматі word) із подальшим прикріпленням їх у class room до відповідного номера та теми заняття.

Невиконання письмово вказаних завдань означає незадовільну підготовку до поточного контролю самостійної роботи й тягне за собою незадовільну оцінку.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Загальна частина

Заняття 1

Тема 3. Джерела права навколишнього середовища ЄС Topic 3. Sources of EU Environmental Law

Охорона довкілля в ЄС базується на цілій системі нормативно-правових актів. Для права навколишнього середовища ЄС є притаманною регламентація порядку охорони довкілля як загальними, так і спеціальними джерелами права ЄС. Зокрема важливе значення в даному контексті належить установчим договорам ЄС, рішенням Суду ЄС, міжнародним договорам ЄС. Проте особливу роль в цьому питанні відіграють норми вторинного права ЄС у сфері охорони довкілля (директиви, регламенти та ін.)

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати систему джерел права навколишнього середовища ЄС, значення установчих договорів ЄС, норм вторинного права ЄС, рішень Суду ЄС, міжнародних договорів ЄС як джерел правової охорони довкілля.

Англійсько-український словник до теми

EU founding treaties	Установчі договори ЄС
EU secondary legislation	Вторинне законодавство ЄС
Directives	Директиви
Regulations	Регламенти
Recommendations	Рекомендації
Opinions	Висновки
Horizontal (general) legislation	Горизонтальне (загальне) законодавство
Air quality	Якість повітря
Water quality	Якість води
Nature protection	Охорона природи
Noise pollution	Шумове забруднення
Industrial pollution	Промислове забруднення
Waste management	Управління відходами
Soil protection	Охорона ґрунтів
Decision of the EU Court of Justice	Рішення Суду ЄС
EU international treaties	Міжнародні договори ЄС

Питання для обговорення

1. Установчі договори як джерела права навколишнього середовища ЄС / Founding treaties as sources of EU environmental law.

2. Норми вторинного права ЄС у сфері охорони навколишнього середовища / Norms of EU secondary law in the field of environmental protection.

3. Рішення Суду ЄС як джерела права навколишнього середовища / Decisions of the Court of Justice of the European Union as a source of environmental law.

4. Міжнародні договори ЄС у сфері охорони навколишнього середовища / EU international agreements in the field of environmental protection.

Контрольні питання

1. Проаналізуйте вплив установчих договорів ЄС на формування правових засад охорони довкілля в ЄС.

2. Складіть таблицю джерел вторинного права ЄС у сфері охорони довкілля та наведіть їх конкретні приклади.

3. Проаналізуйте одне з рішень Суду ЄС, на власний вибір, яке вплинуло на формування принципів правової охорони довкілля в ЄС.

4. Зобразіть схематично міжнародні договори, підписані ЄС, у сфері правової охорони довкілля.

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Особливості національного права навколишнього середовища держав-членів ЄС (до теми «Джерела права навколишнього середовища ЄС» – Німеччина).

2. Аналіз справи «Дубецька та інші проти України».

Див. посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text

Додаткові джерела для опрацювання

1. Європейське право навколишнього природного середовища: навчальний посібник / За ред. М. М. Микієвича, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякової. Львів, 2004. 256 с.

2. Право Європейського Союзу: підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків: Право, 2019. 442 с.

3. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

4. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол.авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Львів, 2009. 203 с.

5. Treaty of setting up the European Coal and Steel Community (ECSC Treaty, Treaty of Paris): 18 April 1951. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:xy0022>

6. Treaty establishing the European Economic Community (EEC Treaty, Treaty of Rome): 25 March 1957. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0023>

7. Treaty on the European Atomic Energy Community (Euratom Treaty, Treaty of Rome): 25 March 1957. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:4301853>

8. Treaty establishing a single Council and a single Commission of the European Communities (Merger Treaty, Treaty of Brussels): 8 April 1965.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:4301863>

9. Single European Act (SEA): 17; 28 February 1986. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0027>

10. The Treaty on European Union (TEU Treaty, Treaty of Maastricht): 7 February 1992. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0026>

11. Перелік законодавчих актів ЄС із питань довкілля: Міністерство юстиції України. https://minjust.gov.ua/m/str_45875

Заняття 2

Тема 4. Принципи права навколишнього середовища ЄС Topic 4. Principles of EU Environmental Law

Принципи права – це основоположні засади, ідеї, концепції, на яких побудовані норми права й виходячи з яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин.

Принципи правової охорони довкілля в ЄС мають за мету забезпечити збереження природних ресурсів, їх раціональне використання та відтворення завдяки оптимальному поєднанні екологічних і економічних інтересів суспільства. При цьому основною цінністю в ході відповідної діяльності виступає життя та здоров'я людини.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати поняття й суть принципів права навколишнього середовища ЄС. Зокрема потрібно встановити зв'язок загальних принципів ЄС і охорони довкілля, а також охарактеризувати систему принципів права навколишнього середовища ЄС.

Англійсько-український словник до теми

Principle of integration of environmental protection issues into the policy and actions of the EU	Принцип інтеграції питань охорони навколишнього середовища в політику та дії ЄС
Principles of proportionality and subsidiarity	Принципи пропорційності та субсидіарності
Precautionary and prevention principles	Принципи перестороги та попередження
Rectification at source principle	Принцип відшкодування шкоди шляхом її усунення на початку виникнення (виправлення в джерелі)
Principle of sustainable development	Принцип сталого розвитку
Polluter pays principle	Принцип забруднювач платить

Питання для обговорення

1. Загальні принципи права ЄС і охорона навколишнього середовища / General principles of EU law and environmental protection.

1.1. Принцип інтеграції питань охорони навколишнього середовища в політику та дії ЄС / The principle of integration of environmental protection issues into the policy and actions of the EU.

1.2. Принципи пропорційності та субсидіарності / Principles of proportionality and subsidiarity.

2. Принципи права навколишнього середовища ЄС / Principles of EU environmental law.

2.1. Принципи перестороги та попередження / Precautionary and prevention principles.

2.2. Принцип відшкодування шкоди шляхом її усунення на початку виникнення / Rectification at source principle.

2.3. Принцип сталого розвитку / The principle of sustainable development.

2.4. Принцип забруднювач платить / The polluter pays principle.

Контрольні питання

1. Зобразіть схематично вплив загальних принципів права ЄС на формування та нормативне закріплення принципів права навколишнього середовища ЄС.

2. Зобразіть схематично принципи права навколишнього середовища ЄС і обґрунтуйте їх взаємозв'язок і взаємодію між собою.

3. Проаналізуйте міжнародні нормативно-правові акти, в яких закріплено принцип сталого розвитку.

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Особливості національного права навколишнього середовища держав-членів ЄС (до теми «Принципи права навколишнього середовища ЄС» – Франція).

2. Аналіз справи «Гримковська проти України».

Див. посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text

Додаткові джерела для опрацювання

1. Ісакова В. М. Принципи міжнародного екологічного права: історія формування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 5. Том 2. С. 8–15. http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/5/tom_2/4.pdf

2. Engle, Eric. General Principles of European Environmental Law. Pennsylvania State Environmental Law Review. 2009. Volume. 17. P. 215–224. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1283791

3. EU Environmental Principles. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/POST-PN-0590/POST-PN-0590.pdf>

4. Principles of EU Environmental Law. EU environmental law and national Courts: the key role of the national judge. https://ec.europa.eu/environment/legal/law/pdf/role_nat_courts/Role%20of%20national%20judge.pdf

Заняття 3

Тема 5. Роль інституційного механізму ЄС у розвитку та застосуванні права навколишнього середовища ЄС

Topic 5. Role of EU Institutional Mechanism in Development and Application of EU Environmental Law

Під управлінням у галузі охорони довкілля розуміють підзаконну виконавчо-розпорядчу діяльність уповноважених органів, спрямовану на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збереження та відновлення довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

В ЄС сформована система інституцій, органів, агенцій, які здійснюють управління зокрема й в галузі охорони довкілля. При цьому управління в цій сфері традиційно поділяють на загальна та спеціальне.

В процесі вивчення теми студенти повинні проаналізувати функції інституцій і органів ЄС у сфері охорони довкілля, визначити децентралізовані агенції ЄС у сфері охорони довкілля та з'ясувати їх функції, дослідити дорадчі органи в сфері охорони довкілля на рівні ЄС.

Англійсько-український словник до теми

Proposing of laws	Пропозиція законів
Better regulation	Краще регулювання
Making rules for implementation	Складання правил імплементації
Ensuring of correct implementation	Забезпечення правильної імплементації
Evaluating and updating of laws	Оцінка та оновлення законів
Negotiations and adoption of the EU laws	Переговори та прийняття законів ЄС
Coordination of the EU countries policies	Координація політики країн ЄС
Development of the EU foreign and security policy	Розвиток зовнішньої політики та політики безпеки ЄС
Conclusion of agreements	Укладення договорів
Legislative function	Законодавча функція
Supervisory function	Наглядова функція
Budgetary function	Бюджетна функція
Interpretation of law	Тлумачення закону
Enforcement of law	Забезпечення виконання закону
Annuling of the EU legal acts	Скасування правових актів ЄС
Ensuring of the EU actions	Забезпечення дій ЄС
Sanctioning of the EU institutions	Санкціонування інституцій ЄС
Limitation of global warming	Обмеження глобального потепління
Adaptation to the unavoidable impacts of climate change	Адаптація до неминучих наслідків зміни клімату
Combating with environmental degradation	Боротьба з погіршенням навколишнього середовища
Halting biodiversity loss	Припинення втрати біорізноманіття
Stopping widening inequalities	Припинення розширення нерівностей

Питання для обговорення

1. Функції інституцій ЄС у сфері охорони навколишнього середовища / Functions of EU institutions in the field of environmental protection.
  - 1.1. Європейська рада / European Council.
  - 1.2. Європейська Комісія / European Commission.
    - 1.2.1. Генеральний директорат з навколишнього середовища / Directorate-General for Environment.
    - 1.2.2. Генеральний директорат з питань клімату / Directorate-General for Climate Action.
    - 1.2.3. Генеральний директорат з енергетики / Directorate-General for Energy.
    - 1.2.4. Генеральний директорат з розвитку сільського господарства та сільської місцевості / Directorate-General for Agriculture and Rural Development.
    - 1.2.5. Генеральний директорат з охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів / Directorate-General for Health and Food Safety.
    - 1.2.6. Генеральний директорат регіональної та міської політики / Directorate-General for Regional and Urban Policy.
    - 1.2.7. Європейське виконавче агентство з клімату, інфраструктури та навколишнього середовища / European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency
  - 1.3. Рада ЄС / Council of the EU.
  - 1.4. Європейський Парламент / European Parliament.
  - 1.5. Суд ЄС / Court of Justice of the EU.
2. Функції органів ЄС у сфері охорони навколишнього середовища / Functions of EU bodies in the field of environmental protection.
  - 2.1. Європейський інвестиційний банк / European Investment Bank.
  - 2.2. Європейський комітет регіонів / European Committee of the Regions.
    - 2.2.1. Комісія з навколишнього середовища, зміни клімату та енергетики / Commission for the Environment, Climate change and Energy.
    - 2.2.2. Комісія природних ресурсів / Commission for Natural Resources.
  - 2.3. Омбудсмен ЄС / EU Ombudsman.
3. Децентралізовані агенції ЄС у сфері охорони навколишнього середовища та їх функції / Decentralized agencies of the EU and their functions in the field of environmental protection.
  - 3.1. Європейське агентство з навколишнього середовища / European Environment Agency.
  - 3.2. Європейське агентство морської безпеки / European Maritime Safety Agency.
  - 3.3. Європейське агентство з контролю за рибальством / European Fisheries Control Agency.
  - 3.4. Європейське агентство з безпеки харчових продуктів / European Food Safety Authority.
  - 3.5. Агентство зі співробітництва регуляторів енергетики / Agency for the Cooperation of Energy Regulators.
4. Дорадчі органи в сфері охорони навколишнього середовища на рівні ЄС / Advisory bodies in the field of environmental protection at the EU level.

Контрольні питання

1. Зобразіть схематично інституційний механізм ЄС у сфері розвитку та застосування права навколишнього середовища ЄС.
2. Складіть таблицю функцій інституцій ЄС у сфері охорони навколишнього середовища.
3. Складіть таблицю функцій органів ЄС у сфері охорони навколишнього середовища.
4. Зобразіть схематично напрямки діяльності децентралізованих агенцій ЄС і дорадчих органів на рівні ЄС у сфері охорони навколишнього середовища.

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз дайджесту судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав, а саме щодо юрисдикції спорів.

Див.

посилання:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf С. 4–13.

Крім загального огляду судової практики Верховного Суду по цих спорах, кожен студент повинен детально опрацювати хоча б одне з включених до дайджесту рішень (на власний розсуд).

Додаткові джерела для опрацювання

1. Право Європейського Союзу: підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків: Право, 2019. 442 с.
2. Types of institutions and bodies. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en
3. How does the EU work? https://op.europa.eu/webpub/com/eu-and-me/en/HOW_DOES_THE_EU_WORK.html

Особлива частина

Заняття 4

Тема 6. Охорона біологічного різноманіття в праві навколишнього середовища ЄС

Topic 6. Protection of Biological Diversity in EU Environmental Law

Глобальне значення збереження компонентів біологічного різноманіття для теперішніх і майбутніх поколінь було визнано ще в 1972 р. на Стокгольмській конференції ООН із проблем оточуючого людину середовища. Однак необхідність збереження біорізноманіття в всій його сукупності визнано лише в 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, де було прийнято Конвенцію про охорону біологічного різноманіття.

В ЄС наявна низка спеціальних нормативно-правових актів, які забезпечують охорону біологічного різноманіття.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати поняття біологічного різноманіття та суть концепції його охорони в міжнародному та європейському законодавстві, встановити систему правових актів ЄС, які регулюють відносини охорони, використання та збереження біологічного різноманіття в цілому та його окремих компонентів, дослідити напрями охорони біологічного різноманіття за різними сферами діяльності, в яких передбачається його використання.

Англійсько-український словник до теми

Biodiversity	Біорізноманіття
Birds Directive	Директива про птахів
Habitats Directive	Директива про оселища
Regulation on Invasive Alien Species	Регламент про інвазійні чужорідні види
Humane trapping standards	Стандарти гуманного відлову
Wildlife trade	Торгівля дикими тваринами
Trade in seal products	Торгівля продукцією з тюленів
Environmental network	Екологічна мережа
Natura 2000 network	Мережа Natura 2000
Emerald network	Смарагдова мережа
Authorisation of genetically modified organisms (GMOs)	Дозвіл на генетично модифіковані організми (ГМО)
Regulating GM crops	Регулювання ГМ культур
Genetically modified food and feed	Генетично модифіковані продукти харчування та корми
Traceability and labelling	Відстежування та маркування
Exports of GMO	Експорт ГМО
Contained use of GMO	Контейнерне використання ГМО

Питання для обговорення

1. Концепція охорони біологічного різноманіття в міжнародному та європейському праві / The concept of biological diversity protection in international and European law.

2. Збереження й охорона дикої флори та фауни й природних середовищ їх існування в законодавстві ЄС / Preservation and protection of wild flora and fauna and their natural habitats in EU legislation.

3. Правове регулювання торгівлі видами дикої флори та фауни в межах ЄС / Legal regulation of trade in species of wild flora and fauna within the EU.

4. Охорона біологічного різноманіття від негативного впливу генетично модифікованих організмів / Protection of biological diversity from the negative impact of genetically modified organisms.

Контрольні питання

1. Зобразіть схематично систему міжнародних і європейських нормативно-правових актів, які забезпечують охорону біологічного різноманіття.
2. Проаналізуйте етапи процедури торгівлі видами дикої флори та фауни в межах ЄС.
3. Складіть порівняльну таблицю мережі Natura 2000 та Смарагдової мережі (Emerald Network) за такими критеріями: поняття, мета створення, підстава формування, порядок включення об'єктів, територія поширення.

Практичні завдання

1. Аналіз правових аспектів справи про захист Карпатського хребта, міжнародної природоохоронної території – полонини Боржава.
Див. посилання: <https://epl.org.ua/announces/zahyst-karpatskogo-hrebtamizhnarodnoyi-pryrodoohoronnoyi-terytoriyi-polonyny-borzhava/>
2. Аналіз правових аспектів справи про захист особливо цінного масиву Свидовець.
Див. посилання: <https://epl.org.ua/law-posts/zahyst-osoblyvo-tsinnogo-masyvu-svydovtsya/>; <https://epl.org.ua/announces/sudovyj-zahyst-osoblyvo-tsinnogo-masyvu-svydovets/>

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз правових аспектів справи про збереження ПЗФ України та захист біорізноманіття.
Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/zberezhennya-pzf-ukrayiny-i-zahyst-bioriznomanittya-2/>
2. Аналіз правових аспектів справи про захист об'єктів тваринного світу.
Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/poriatunok-vedmedia/>

Додаткові джерела для опрацювання

1. Ващишин М. Я. Правове забезпечення формування та функціонування екомережі України: теоретичні та практичні аспекти: монографія / М. Я. Ващишин. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 416 с.
2. Danyliuk L. R. Legal Protection of Biological Diversity in the EU. *Law and Society*. Lublin, 2022. Issue 5. P. 3–10. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/6485>
3. EU Biodiversity Strategy for 2030. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380>

Заняття 5

Тема 7. Охорона лісів у праві навколишнього середовища ЄС Topic 7. Protection of Forests in EU Environmental Law

Для законодавства ЄС у сфері охорони лісів притаманною ознакою є наявність спеціального документу, який визначає мету та основні напрями правової охорони лісів на найближчі роки. Сьогодні таким актом є нова лісова

стратегія ЄС до 2030 року.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати процес становлення законодавства ЄС у сфері охорони лісів і суть положень нормативно-правових актів ЄС щодо охорони лісів, встановити пріоритетні цілі та головні завдання нової лісової стратегії ЄС до 2030 року.

Англійсько-український словник до теми

EU Timber Regulation	Регламент ЄС щодо деревини
The LULUCF Regulation – land-use, land-use change and forestry	Регламент LULUCF – землекористування, зміна землекористування та лісове господарство
Renewable Energy Directive	Директива про відновлювані джерела енергії
Rural Development Fund	Фонд розвитку сільських територій
Bioeconomy Strategy	Стратегія біоекономіки
EU LIFE Programme	Програма ЄС LIFE
Long-lived wood products	Довговічні вироби з дерева
Wood-based resources	Деревні ресурси
Non-wood forest-based bioeconomy	Біоекономіка недеревного лісу
Primary and old-growth forests	Первинні та старовікові ліси
Forest resilience	Стійкість лісу
Re- and afforestation of biodiverse forests	Відновлення та заліснення біорізноманітних лісів

Питання для обговорення

1. Становлення законодавства ЄС у сфері охорони лісів / Development of EU legislation in the field of forest protection.
2. Огляд положень нормативно-правових актів ЄС щодо охорони лісів / Overview of the provisions of EU regulations on forest protection.
  - 2.1. Правові основи вирубки лісів у ЄС / Legal basis of deforestation in the EU.
  - 2.2. Правові основи моніторингу лісів у ЄС / Legal basis of forest monitoring in the EU.
  - 2.3. Правові основи попередження лісових пожеж і відновлення спалених територій у ЄС / Legal basis of forest fire prevention and restoration of burned areas in the EU.
3. Цілі та завдання нової лісової стратегії ЄС до 2030 року / Goals and objectives of the new EU forest strategy until 2030.

Контрольні питання

1. Зобразіть схематично етапи становлення законодавства ЄС у сфері охорони лісів.
2. Складіть таблицю основних завдань нової лісової стратегії ЄС до 2030 року.

Практичні завдання

1. Особливості національного права навколишнього середовища держав-членів ЄС (до теми «Охорона лісів у праві навколишнього середовища ЄС» – Польща).

2. Аналіз Рішення Суду Європейського Союзу від 2 березня 2023 року за позовом Європейської комісії проти Республіки Польща: основні положення.

Див. посилання: <https://epl.org.ua/environment/rishennya-sudu-yevropejskogo-soyuzu-vid-2-bereznya-2023-roku-za-pozovom-yevropejskoyi-komisiyi-proty-respubliki-polshha-osnovni-polozhennya/>

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Огляд аналітичної записки «Лісові пожежі внаслідок російського вторгнення та перспективи повоєнного відновлення українських лісів».

Див. посилання: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Vplyv-vijny-na-lisy_21-08-2023_clean.pdf

2. Аналіз справи «Дземюк проти України».

Див. посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51#Text

Додаткові джерела для опрацювання

1. Forests. Improving the quality and quantity of EU forests and strengthening their protection, restoration and resilience. https://environment.ec.europa.eu/topics/forests_en

2. New EU Forest Strategy for 2030. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0572>

Заняття 6

Тема 8. Охорона вод у праві навколишнього середовища ЄС Topic 8. Protection of Waters in EU Environmental Law

Законодавство ЄС у відповідній сфері регламентує заходи охорони вод за різними напрямками, зокрема: управління річковими басейнами, управління ризиками підтоплення в ЄС, попередження дефіциту води та посух, забезпечення доступу до питної води та гарантування її якості, охорона морських вод тощо.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати процес становлення законодавства ЄС у сфері охорони вод і суть положень нормативно-правових актів ЄС щодо охорони вод, встановити пріоритетні цілі та головні завдання охорони вод у ЄС.

Англійсько-український словник до теми

River basin management	Управління річковим басейном
Flood risk management	Управління ризиками підтоплення/повеней
Water scarcity, droughts and water reuse	Дефіцит води, посухи та повторне використання вод
Urban waste water	Міські стічні води

Drinking water	Питні води
Water intended for human consumption	Вода, призначена для споживання людиною
Bathing waters	Води для купання
Marine waters	Морські води
Coastal zone management	Управління прибережною зоною
Agricultural and other emissions	Сільськогосподарські та інші викиди

Питання для обговорення

1. Правові засади управління річковими басейнами в ЄС / Legal basis of river basin management in the EU.
2. Правові засади управління ризиками підтоплення в ЄС / Legal basis of management of flooding risks in the EU.
3. Попередження дефіциту води та посух / Prevention of water scarcity and droughts.
4. Забезпечення доступу до питної води та гарантування її якості / Ensuring access to drinking water and guaranteeing its quality.
5. Охорона морських вод / Protection of marine waters.

Контрольні питання

1. Зобразіть схематично основні групи законодавства ЄС у сфері охорони вод.
2. Зобразіть схематично етапи становлення законодавства ЄС у сфері охорони вод.
3. Складіть таблицю основних цілей Водної рамкової директиви (Water Framework Directive).
4. Посилаючись на Водну рамкову директиву проаналізуйте суть басейнового принципу управління річками (principle of river basin management).
5. Проаналізуйте та розмежуйте поняття дефіциту води та посух (Water Scarcity and Drought).
6. Зобразіть схематично систему заходів охорони морських вод за законодавством ЄС.

Практичні завдання

1. Особливості національного права навколишнього середовища держав-членів ЄС (до теми «Охорона вод у праві навколишнього середовища ЄС» – Іспанія).
2. Аналіз справи «Лопес Остра проти Іспанії».
Див. посилання: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_348/page

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз дайджесту судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав, а саме в спорах, що виникають у відносинах із збереження, використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх

наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування.

Див.

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf
С. 100–104.

посилання:
С. 38–49;

Крім загального огляду судової практики Верховного Суду по цих спрах, кожен студент повинен детально опрацювати хоча б одне з включених до дайджесту рішення (на власний розсуд).

Додаткові джерела для опрацювання

1. Danyliuk L. The River Basin Principle of Water Resources Management in the Legislation of the European Union and Ukraine. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Ivano-Frankivsk, 2018. Vol 5, No 2. P. 99–106. URL: <http://journals.pu.if.ua/index.php/jpnu/article/view/3224/3286>. doi: 10.15330/jpnu.5.1.99-106.

2. Данилюк Л. Р. Басейновий принцип управління водними ресурсами: поняття, зміст і стан впровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород, 2018. Вип. 51, Т. 1. С. 151–154. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.51/part_1/34.pdf.

3. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02000L0060-20141120>

4. Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007L0060>

5. Water Scarcity and Droughts in the European Union. https://ec.europa.eu/environment/water/quantity/eu_action.htm

Заняття 7

Тема 9. Охорона атмосферного повітря в праві навколишнього середовища ЄС

Topic 9. Protection of Atmospheric Air in EU Environmental Law

Особливостями правового режиму атмосферного повітря є: специфіка встановлення власності на атмосферне повітря; на відміну від інших природних об'єктів, атмосферне повітря не підлягає обліку; на відміну від інших природних об'єктів, в законодавчому регулюванні яких значну питому вагу займають норми, що регулюють порядок їх використання, стосовно атмосферного повітря законодавство практично не містить норм про його використання; законодавство щодо атмосферного повітря регулює в основному охоронні відносини, які спрямовані на попередження негативного впливу на атмосферне повітря, покращення якісного складу атмосферного повітря; враховуючи особливості атмосферного повітря, як природного об'єкта, що перебуває в постійному русі й переноситься на різні відстані, не обмежуючись кордонами однієї держави, саме щодо нього, як щодо жодного

іншого об'єкту, актуальним і ефективним є міжнародне співробітництво.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати цілі міжнародної та європейської політики щодо попередження забруднення та забезпечення якості атмосферного повітря, встановити напрями охорони атмосферного повітря, дослідити європейську програму охорони атмосферного повітря.

Англійсько-український словник до теми

Air quality limit values and guide values for sulphur dioxide and suspended particulates	Граничні та орієнтовані значення якості повітря для діоксиду сірки та зважених частинок
Air quality standards for nitrogen dioxide	Стандарти якості повітря для діоксиду азоту
Ambient air quality assessment and management	Оцінка та управління якістю атмосферного повітря
Establishing a reciprocal exchange of information and data from networks and individual stations measuring ambient air pollution	Встановлення взаємного обміну інформацією та даними з мереж і окремих станцій, що вимірюють забруднення атмосферного повітря
Limit values for sulphur dioxide, nitrogen dioxide and oxides of nitrogen, particulate matter and lead in ambient air	Граничні значення для діоксиду сірки, діоксиду азоту та оксидів азоту, твердих частинок та свинцю в атмосферному повітрі
Limit values for benzene and carbon monoxide in ambient air	Граничні значення бензолу та окису вуглецю в атмосферному повітрі
Ozone in ambient air	Озон у атмосферному повітрі
Arsenic, cadmium, mercury, nickel and polycyclic aromatic hydrocarbons in ambient air	миш'як, кадмій, ртуть, нікель та поліциклічні ароматичні вуглеводні в атмосферному повітрі
Laying down the rules concerning reference methods, data validation and location of sampling points for the assessment of ambient air quality	Встановлення правил щодо довідкових методів, перевірки даних та розташування пунктів відбору проб для оцінки якості атмосферного повітря
Reciprocal exchange of information and reporting on ambient air quality	Взаємний обмін інформацією та звітність про якість навколишнього повітря

Питання для обговорення

1. Міжнародна та європейська політика щодо попередження забруднення атмосферного повітря / International and European policy on prevention of air pollution.

2. Забезпечення якості атмосферного повітря за законодавством ЄС / Ensuring the quality of air according to EU legislation.

3. Напрями охорони атмосферного повітря в залежності від джерел забруднення / Directions of air protection depending on the sources of pollution.

- 3.1. Правова охорона повітря від викидів дорожнього транспорту / Legal protection of air from road vehicles.
- 3.2. Правова охорона повітря від викидів недорожньої мобільної техніки / Legal protection of air from non-road mobile machinery.
- 3.3. Правова охорона повітря викидів морського транспорту / Legal protection of air from maritime transport.
- 3.4. Правова охорона повітря від сільського господарства / Legal protection of air from agriculture.
- 3.5. Правова охорона повітря від енергетичних і промислових джерел / Legal protection of air from energy and industrial sources.
- 3.6. Правова охорона повітря від фарб / Legal protection of air from paints.
4. Європейська програма охорони атмосферного повітря / European program of air protection.

Контрольні питання

1. Зобразіть схематично етапи становлення міжнародного та європейського законодавства в сфері охорони атмосферного повітря.
2. Складіть таблицю напрямів охорони атмосферного повітря в залежності від джерел забруднення та проаналізуйте їх.

Практичні завдання

1. Особливості національного права навколишнього середовища держав-членів ЄС (до теми «Охорона атмосферного повітря в праві навколишнього середовища ЄС» – Італія).
2. Аналіз справи «Гуерра та інші проти Італії».
Див. посилання: <https://rm.coe.int/168044e84d> С. 68–92.

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз дайджесту судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав, а саме в спорах, що виникають у правовідносинах в галузі охорони атмосферного повітря.

Див.

посилання:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf С. 24–38; С. 95–99.

Крім загального огляду судової практики Верховного Суду по цих спорах, кожен студент повинен детально опрацювати хоча б одне з включених до дайджесту рішення (на власний розсуд).

Додаткові джерела для опрацювання

1. Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution (Air Convention): 13 November 1979. <https://unece.org/convention-and-its-achievements>, <https://unece.org/protocols>
2. Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2007 on ambient air quality and cleaner air for Europe. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02008L0050-20150918>

Заняття 8

Тема 10. Поводження з відходами в праві навколишнього середовища ЄС

Topic 10. Waste Management in EU Environmental Law

З поміж актів європейського законодавства в цій частині можна умовно виділити кілька основних груп: 1) рамкове законодавство ЄС про відходи; 2) законодавство ЄС про операції з відходами; 3) законодавство ЄС щодо конкретних відходів.

У процесі вивчення теми студенти повинні провести загальну характеристику законодавства ЄС у сфері поводження з відходами, з'ясувати порядок правового регулювання поводження з відходами, дослідити поняття та здійснити класифікацію відходів, проаналізувати види операцій поводження з відходами та правові вимоги до їх здійснення, охарактеризувати обов'язки суб'єктів поводження з окремими видами відходів.

Англійсько-український словник до теми

Framework EU legislation on waste	Рамкове законодавство ЄС про відходи
EU legislation on waste management operations	Законодавство ЄС про операції з відходами
EU legislation on specific waste streams	Законодавство ЄС щодо конкретних відходів
Hazardous waste	Небезпечні відходи
Waste producer	Виробник відходів
Waste holder	Утримувач відходів
Waste owner	Власник відходів
Waste hierarchy	Ієрархія відходів
Prevention	Попередження
Preparing for re-use	Підготовка до повторного використання
Recycling	Переробка
Recovery, e.g. energy recovery	Відновлення, напр. відновлення енергії
Disposal	Утилізація

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика законодавства ЄС у сфері поводження з відходами / General characteristics of EU legislation in the field of waste management.

2. Основні положення правового регулювання поводження з відходами / Basic provisions of legal regulation of waste management.

3. Правове регулювання операцій поводження з відходами / Legal regulation of waste management operations.

4. Правове регулювання поводження з окремими видами відходів / Legal regulation of management of certain types of waste.

Контрольні питання

1. Складіть таблицю основних груп законодавства ЄС у сфері поводження з відходами та наведіть приклади до кожної з них.
2. Зобразіть схематично ієрархію відходів встановлену Директивою 2008/98/ЄС (Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives).

Практичні завдання

1. Дослідити принцип розширеної відповідальності виробника як кращий міжнародний досвід щодо цивілізованого поводження з відходами.
2. Аналіз правових аспектів справи про попередження спалення та подальшого ввезення в Україну небезпечних відходів (гудрони) на предмет суті й подальшого руху справи.

Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/poperedzhennia-spalennia-ta-podalshoho-vvezennia-nebezpechnykh-vidkhodiv-hudrony/>

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз дослідження «Порядок поводження з відходами руйнації в Україні: чинне нормативно-правове регулювання».

Див. посилання: <https://epl.org.ua/environment/poryadok-povodzhennya-z-vidhodamy-rujnatsiyi-v-ukrayini-chynne-normatyvno-pravove-regulyuvannya/>

2. Аналіз дослідження «Стан поводження з відходами руйнації: Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Одеська області».

Див. посилання: <https://epl.org.ua/environment/stan-povodzhennya-z-vidhodamy-rujnatsiyi-zaporizka-hersonska-mykolayivska-ta-odeska-oblasti/>

Додаткові джерела для опрацювання

1. Danyliuk Lesia R., Kobetska Nadiia R., Yaremak Zoryana V. The Problems of Municipal Waste Management in the Context of European Integration. *Environmental Policy and Law*. Amsterdam, 2018. Volume 48. Number 6. P. 430–435. URL: <https://content.iospress.com/journals/environmental-policy-and-law/48/6?start=10>. doi: 10.3233/EPL-180112.

2. Данилюк Л. Р. Проблемні аспекти поводження з побутовими відходами в Україні у контексті євроінтеграції. *Право і суспільство*. Дніпро, 2019. № 4. С. 121–126. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/19.pdf. doi: 10.32842/2078-3736-2019-4-17.

3. Данилюк Л. Р. Основи поводження з відходами за міжнародним, європейським та вітчизняним законодавством. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2019. № 4. С. 88–91. URL: http://lsej.org.ua/4_2019/24.pdf.

4. Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal: 22 March 1989. <http://www.basel.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1275/Default.aspx>

5. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of

19 November 2009 on waste and repealing certain Directives. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098>

Заняття 9

Тема 11. Попередження змін клімату в праві навколишнього середовища ЄС

Topic 11. Prevention of Climate Change in EU Environmental Law

Сьогодні зміна клімату вважається однією з глобальних проблем людства. Вона призводить до лісових пожеж, посухи, наводків, злив і дощів, зменшення біорізноманіття, збільшення екстремальних погодних явищ, а також має негативний вплив на суспільство та економіку не тільки окремих регіонів, але й цілої планети. Як правило кліматичні зміни обумовлені природними та антропогенними чинниками. Найбільш помітним наслідками зміни клімату є не тільки поступове потепління, але й надзвичайні ситуації. Всі вони завдають значних економічних збитків, загрожують нормальному існуванню екосистем, а також життю та здоров'ю людей. Для того щоб пом'якшити їх і адаптуватися до них необхідно створити належні правові засади та механізми попередження змін клімату.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати правові основи боротьби з зміною клімату в ЄС, встановити взаємозв'язок між кліматичними діями ЄС і Європейською зеленою угодою, проаналізувати кліматичні стратегії та цілі ЄС, дослідити законодавство ЄС у сфері зменшення викидів парникових газів, вияснити особливості європейської системи торгівлі квотами на викиди, виділити альтернативні види енергії як засіб попередження змін клімату.

Англійсько-український словник до теми

EU Emissions Trading System	Система торгівлі викидами ЄС
Greenhouse gas emissions	Викиди парникових газів
Energy efficiency	Енергоефективність
Renewable energy	Відновлювальна енергія
Low-carbon technologies	Низьковуглецеві технології
Fluorinated greenhouse gases	Фторовані парникові гази
Ozone layer	Озоновий шар
Alternative source of energy	Альтернативні джерела енергії

Питання для обговорення

1. Правові основи боротьби з зміною клімату в ЄС / Legal foundations of combating climate change in the EU.
2. Кліматичні дії ЄС та Європейська зелена угода / EU climate action and the European Green Deal.
3. Кліматичні стратегії та цілі ЄС / EU climate strategies and goals.
4. Законодавство ЄС у сфері зменшення викидів парникових газів. Європейська система торгівлі квотами на викиди EU legislation in the field of reducing greenhouse gas emissions / The European Emissions Trading System.

5. Альтернативні види енергії як засіб попередження зміни клімату /
Alternative types of energy as a means of preventing climate change.

Контрольні питання

1. Проаналізуйте зміст і співвідношення понять: зміни клімату, попередження зміни клімату та адаптація до зміни клімату.
2. Назвіть основні міжнародні документи, які стосуються питань зміни клімату.
3. Обґрунтуйте вплив Європейської зеленої угоди на кліматичні дії ЄС.
4. Проаналізуйте особливості європейської системи торгівлі квотами на викиди.

Практичні завдання

1. Охарактеризувати посткіотський кліматичний переговорний процес.
2. Охарактеризувати постпаризький кліматичний переговорний процес.
3. Аналіз аналітичного документу «Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України». <https://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf>
4. Аналіз журналістського дослідження «Перший рік Green Deal: як Україна інтегрується у нову екологічну політику ЄС». <https://www.euointegration.com.ua/articles/2020/12/21/7117835/>

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз правових аспектів справи про налагодження в Україні контролю за діяльністю із торгівлі квотами на викиди парникових газів та забезпечення доступу громадськості до інформації про торгівлю викидами парникових газів, яка здійснюється в рамках Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/mizhnarodna-torgivlya-kvotamy-na-vykydy-parnykovykh-gaziv-ukrayinoyu/>

2. Аналіз правових аспектів справи про забезпечення належного доступу до інформації в Національному електронному реєстрі антропогенних викидів.

Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/natsionalne-ahentstvo-ekolohichnykh-investytsii-dostup-do-informatsii-v-natsionalnomu-elektronnomu-reiestri-antropohennykh-vykydiv/>

Додаткові джерела для опрацювання

1. UN climate negotiations:
  - Kyoto Protocol – first commitment period
  - Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer
  - Montreal Protocol on substances that deplete the ozone layer
  - EU registry of emissions trading system allowances
  - Bonn Agreement – dealing with pollution of the North Sea by oil and other harmful substances, including air pollution caused by shipping
  - United Nations (UN) climate change negotiations – an overview
  - UN climate negotiations: Kyoto Protocol – second commitment period

The EU and the 2015 International Climate Change Agreement

The Road from Paris: assessing the implications of the Paris Agreement on fighting climate change

Climate change – Paris Agreement, ratified by EU

Tackling global climate change after 2020 (Paris Protocol)

Зміст перелічених документів за посиланням https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/20.html?expand=2001,200101,20010104#arrow_20010104

2. The European Green Deal: 11 December 2019. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf

3. Regulation (EU) 2021/1119 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'): 9 July 2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum%3A4536626>

4. United Nations climate change conference: 31 October – 12 November 2021. <https://ukcop26.org/uk-presidency/what-is-a-cop/>

5. Журналістське дослідження «Кліматичний саміт COP26: екологічні амбіції та головні висновки першого тижня» <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/8/679502/>

6. Відеоматеріали до теми 13:
The EU's 2030 goals for climate and energy <https://www.youtube.com/watch?v=6nMVZWtcFHw>

Climate change impacts in Europe <https://www.youtube.com/watch?v=jS0ZIUsQHg>

How the EU fights climate change: the race against the clock <https://www.youtube.com/watch?v=sSF8uFoSm1M>

The European Climate Law https://www.youtube.com/watch?v=73UTCO_xq4

The EU Climate Law explained <https://www.youtube.com/watch?v=7jkKOAHI9Zo>

The EU Emissions Trading System explained <https://www.youtube.com/watch?v=fJrFSLfaeeE>

Europe's plan to become the first carbon-neutral continent. Ursula von der Leyen <https://www.youtube.com/watch?v=VHMY170ibHQ>

ТЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Загальна частина

Тема 1. Формування права навколишнього середовища ЄС і його місце в системі європейського права Topic 1. Formation of EU Environmental Law and Its Place in the System of European Law

Суспільство та природа перебувають в тісному взаємозв'язку. В літературі виділяють дві основні форми такої взаємодії: економічну (призводить до використання людиною природних об'єктів і споживання нею природних ресурсів) та екологічну (проявляється в охороні людиною навколишнього природного середовища). Власне нераціональне та несанкціоноване використання природи призводить до негативних екологічних наслідків і обумовлює необхідність подальшого здійснення заходів, спрямованих на охорону та відновлення довкілля.

Про необхідність охорони природи науковці вперше почали говорити ще на початку ХХ ст. Поступово ці питання постали й на законодавчому рівні, а згодом набули свого логічного правового оформлення. На сьогодні охорона довкілля є одним із пріоритетних напрямів діяльності як ЄС, так і України. Більше того в розвинутих країнах у сучасних умовах екологічне право вважається однією з найважливіших і найпрогресивніших галузей права.

В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати особливості становлення та етапи формування права навколишнього середовища ЄС. У результаті належного освоєння теми студенти мають визначити перспективи розвитку європейського законодавства про охорону довкілля.

Англійсько-український словник до теми

The Environment Action Programmes	Програми дій з довкілля
Horizontal strategies	Горизонтальні стратегії
International environmental cooperation	Міжнародне екологічне співробітництво
Environmental impact assessment and public participation	Оцінка впливу на довкілля та участь громадськості
Implementation, enforcement and monitoring	Впровадження, виконання та моніторинг

Питання для обговорення

1. Історія формування права навколишнього середовища ЄС / The history of the formation of EU environmental law.

2. Поняття та місце права навколишнього середовища ЄС у системі європейського права Concept and place of EU environmental law in the system of European law.

3. Охорона навколишнього середовища як пріоритетний обов'язок держав-членів ЄС / Environmental protection as a priority duty of EU member states.

4. Перспективи розвитку права навколишнього середовища ЄС / Prospects for the development of EU environmental law.

Контрольні питання

1. Назвіть причини, які зумовили необхідність регулювання екологічних проблем на законодавчому рівні в ЄС.

2. Проаналізуйте вплив міжнародного права навколишнього середовища на право навколишнього середовища ЄС.

3. Обґрунтуйте яким чином співвідносяться міжнародне, європейське та національне право навколишнього середовища.

Питання для проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз дайджесту судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав, а саме в спорах, що виникають у сфері охорони навколишнього природного середовища та у зв'язку із його забрудненням.

Див. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf
С. 129–132.

посилання:
С. 75–88;

Крім загального огляду судової практики Верховного Суду по цих спорах, кожен студент повинен детально опрацювати хоча б одне з включених до дайджесту рішення (на власний розсуд).

Додаткові джерела для опрацювання

1. Європейське право навколишнього природного середовища: навчальний посібник / За ред. М. М. Микієвича, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякової. Львів, 2004. 256 с.

2. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

3. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол.авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Львів, 2009. 203 с.

4. Treaty of setting up the European Coal and Steel Community (ECSC Treaty, Treaty of Paris): 18 April 1951. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:xy0022>

5. Treaty establishing the European Economic Community (EEC Treaty, Treaty of Rome): 25 March 1957. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0023>

6. Treaty on the European Atomic Energy Community (Euratom Treaty, Treaty of Rome): 25 March 1957. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:4301853>

7. Treaty establishing a single Council and a single Commission of the European Communities (Merger Treaty, Treaty of Brussels): 8 April 1965. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:4301863>

8. Single European Act (SEA): 17; 28 February 1986. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0027>
9. The Treaty on European Union (TEU Treaty, Treaty of Maastricht): 7 February 1992. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0026>
10. The 8th Environment Action Programme until 2030. https://ec.europa.eu/environment/strategy/environment-action-programme-2030_en#ecl-inpage-248

Тема 2. Предмет і структура права навколишнього середовища ЄС **Topic 2. Subject and Structure of EU Environmental Law**

Право навколишнього середовища ЄС займає самостійне місце в системі європейського права. В процесі вивчення теми студенти повинні з'ясувати зміст управління охороною навколишнього середовища в ЄС, встановити предметні сфери регулювання права навколишнього середовища ЄС і дослідити інструменти та механізми ЄС в сфері охорони навколишнього середовища.

Англійсько-український словник до теми

Regulative instruments: command and control, permits, technological prescription	Регуляторні інструменти: наказово-розпорядчі, дозволи, технологічні приписи
Market-based instruments: taxes, tariffs, subsidies, tradable permits	Ринкові інструменти: податки, тарифи, субсидії, оборотні дозволи
Procedural instruments: auditing programmes, environmental impact assessment	Процедурні інструменти: програми аудиту, оцінка впливу на довкілля
Co-operative instruments: commitments and agreements, roundtables, action plans, harmonisation, research	Інструменти співпраці: зобов'язання та угоди, круглі столи, плани дій, гармонізація, дослідження
Persuasive instruments: information, education, public campaigns, appeals, eco labels	Інструменти переконання: інформація, освіта, громадські кампанії, звернення, екомаркування

Питання для обговорення

1. Управління охороною навколишнього середовища в ЄС / Management of environmental protection in the EU.
2. Предметні сфери регулювання права навколишнього середовища ЄС / The subject areas of EU environmental law regulation.
3. Інструменти та механізми ЄС у сфері охорони навколишнього середовища / EU tools and mechanisms in the field of environmental protection.

Контрольні питання

1. Проаналізуйте одну з екологічних програм дій, на власний вибір, на предмет визначення в них пріоритетних сфер правового регулювання.

2. Перечисліть та проаналізуйте суть економічних інструментів і механізмів ЄС у сфері охорони довкілля.

Проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз дайджесту судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав, а саме в спорах, що виникають у відносинах з володіння, користування та розпоряджання лісами, забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів; у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу.

Див. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf С. 49–54; С. 105–108.

Крім загального огляду судової практики Верховного Суду по цих спорах, кожен студент повинен детально опрацювати хоча б одне з включених до дайджесту рішення (на власний розсуд).

Додаткові джерела для опрацювання

1. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: навчальний посібник / І. А. Грицяк. К.: К.І.С., 2004. 260 с.

2. Європейське право навколишнього природного середовища: навчальний посібник / За ред. М. М. Микієвича, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякової. Львів, 2004. 256 с.

3. Право Європейського Союзу: підручн. / за ред. О.К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.

4. Право Європейського Союзу: підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків: Право, 2019. 442 с.

5. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

6. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол.авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Львів, 2009. 203 с.

Особлива частина

Тема 12. Правові аспекти співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля

Topic 12. Legal Aspects of Cooperation Between Ukraine and the EU in the Field of Environmental Protection

Співробітництво в галузі навколишнього природного середовища розглядається як один із пріоритетних напрямків у відносинах між Україною та Європейським Союзом.

Протягом тривалого часу головним документом, що визначав основи співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля, була Угода про партнерство і співробітництво між Європейськими Співтовариствами та їх державами-

членами і Україною, підписана в 1994 році. В Угоді зазначалося, що Сторони «розвивають та зміцнюють співробітництво між ними в галузі охорони навколишнього середовища та охорони здоров'я» (ст. 63 (1)).

Із посиленням в Україні євроінтеграційних процесів у 2014 році підписано Угоду про асоціацію між Україною з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої (набрала чинності 01.09.2017 р.).

У процесі вивчення теми студенти повинні дослідити правові основи співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля, з'ясувати головні напрями співпраці України та ЄС у цій галузі, дослідити порядок і перспективи адаптації екологічного законодавства України до стандартів ЄС.

Англійсько-український словник до теми

Association Agreement	Угода про асоціацію
Environmental management	Управління довкіллям
Atmospheric air quality	Якість атмосферного повітря
Waste management	Управління відходами
Water quality and water resources management	Якість води та управління водними ресурсами
Nature conservation	Охорона природи
Industrial pollution and technogenic threats	Промислове забруднення та техногенні загрози
Climate change	Зміни клімату
Genetically modified organisms	Генетично модифіковані організми

Питання для обговорення

1. Співпраця України та ЄС у сфері охорони довкілля: правові основи та цілі / Cooperation between Ukraine and the EU in the field of environmental protection: legal foundations and goals.

2. Адаптація екологічного законодавства України до стандартів ЄС за напрямками / Adaptation of environmental legislation of Ukraine to EU standards in the areas of:

- 2.1. управління довкіллям / environmental management;
- 2.2. якість атмосферного повітря / atmospheric air quality;
- 2.3. управління відходами / waste management;
- 2.4. якість води та управління водними ресурсами / water quality and water resources management;
- 2.5. охорона природи / nature conservation;
- 2.6. промислове забруднення та техногенні загрози / industrial pollution and technogenic threats;
- 2.7. зміни клімату / climate change;
- 2.8. генетично модифіковані організми / genetically modified organisms.

Контрольні питання

1. Проаналізуйте напрями співпраці України та ЄС, визначені Угодою про асоціацію.

2. Складіть таблицю напрямів адаптації екологічного законодавства України до європейських стандартів, визначених Угодою про асоціацію.

3. На основі плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»: 25 жовтня 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>) у частині, що стосується заходів по навколишньому природному середовищі (пункти 1686 – 1779³ Плану) складіть таблицю щодо п'яти, на власний вибір, заходів та проаналізуйте їх за такими критеріями: найменування завдання, положення Угоди про асоціацію, акт права ЄС, найменування заходу, строк виконання, відповідальні суб'єкти, результати виконання (чи реалізовується відповідний план, чи відбувається адаптація українського законодавства, прийняттям яких саме вітчизняних нормативно-правових актів це підтверджується).

Проведення поточного контролю самостійної роботи

1. Аналіз справи про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання Мінприроди до вчинення дій щодо виконання взятих на себе зобов'язань згідно Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату та Кіотського протоколу до неї, а також норм національного законодавства, яке приймалося для реалізації положень вищевказаних міжнародних документів.

Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/zakhyst-prava-na-bezpechne-dlia-zhyttia-ta-zdorov-ia-dovkillia/>

2. Аналіз справи необхідність закриття Грибовицького сміттєзвалища та початок його безпечної рекультивациі.

Див. посилання: <http://epl.org.ua/law-posts/vyrishennia-problemy-hrybovytskoho-smittiezvalyshcha-ta-problem-povodzhennia-iz-tpv-mista-lvova/>

Додаткові джерела для опрацювання

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: 21 березня 2014. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

2. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part: 21 March 2014. http://publications.europa.eu/resource/cellar/4589a50c-e6e3-11e3-8cd4-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_1.

3. Додаток XXX до Глави 6 Розділу V Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: 21 березня 2014. https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/30_Annex.pdf

4. Annexe XXX to Chapter 6 «Environment» of Title V «Economic and sector

cooperation» of the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part: 21 March 2014. https://eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/pdf/10_ua_annexes_to_title_v_economic_and_sector_cooperation_en.pdf p. 20–56.

5. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»: 18 березня 2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»: 25 жовтня 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>